

УДК 378.011.3–051:7.071(477)

Олена Пономарьова

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВНЗ УКРАЇНИ

У статті розглядаються філософські аспекти підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України відповідно ціннісного, діяльнісного, особистісного та інтегративного вимірів означеного процесу. Визначено методологічні орієнтири забезпечення дослідження процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей. Науковою основою для вивчення проблем підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України стали праці сучасних учених, що досліджують проблеми філософії і методології освіти, зміст і типологію цінностей, проблеми мистецтва.

Ключові слова: фахівці мистецьких спеціальностей, філософський рівень методології, цінність, діяльність, особистість, інтеграція.

Підготовка фахівців мистецьких спеціальностей у вищих навчальних закладах України розуміється нами як складна, відкрита, здатна до постійного розвитку і самоорганізації суспільно-культурна, мистецько-освітня система впровадження світових і національних культурно-мистецьких цінностей, творчо-мистецьких досягнень і мистецько-практичного досвіду у теорію і практику освітнього процесу з метою збереження, трансляцію і примноження культурно-мистецьких надбань України і світу.

Серед проблем сучасної системи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей можемо узагальнено констатувати невирішеність питання розв'язання протиріч між проявами складних за характером суспільно-культурних, мистецько-культурних, мистецько-освітніх реалій та складною системою індивідуально-особистісного розвитку людини, що обумовлює необхідність визначення шляхів подолання протиріч між особистісним і суспільним, професійно-елітарним і масово-споживацьким, загальним і одиничним, між потребами сучасного ринку у фахівцях нового покоління і відносно відповідним сучасним станом системи вищої мистецької освіти, її структури, змісту, форм, і засобів щодо створення належних, позитивно-ефективних умов реалізації відповідних наукових і професійно-мистецьких завдань підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України. Це правомірно передбачає акцентування на аспектах світоглядного, ціннісного, ціннісно-орієнтаційного, морально-етичного і особистісно-відповідального, діяльнісного (професійно-мистецького, мистецько-педагогічного), особистісного, інтегративного

напрямів відбудови стратегій і архітектури процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей.

Вирішення питань, поставлених у зв'язку із означеною проблемою, актуалізує необхідність аналізу праць вчених з питань наукової, філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблем становлення, розвитку і змісту вищої мистецької освіти, аналізу науково-теоретичного і практичного досвіду підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України. Аналіз праць дає підстави розглядати означений процес як один з пріоритетних напрямів вищої освіти, обумовлений особливою значимістю професійної діяльності фахівців мистецьких спеціальностей для соціокультурного розвитку України і стверджувати про необхідність визначення і впровадження теоретико-методологічних засад ефективної підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України у сучасних умовах динамічних змін і трансформації соціокультурного простору відповідно до стратегічних цілей розвитку освіти, мистецтва, культури і суспільства нашої держави, які полягають у збереженні та примноженні мистецько-художніх, світоглядних, загальнокультурних і загальнолюдських цінностей.

Фундаментальні проблеми загальної методології науки різноаспектно представлені і вирішені у працях Т. Куна, І. Лакатоса, В. Мосеева, К. Поппера, І. Пригожина, В. Садовського, П. Фейерабенда, Г. Хакена, Г. Щедровицького, Е. Юдіна та ін. Праці вчених сприяють розумінню глобальних проблем сучасної освіти, культури, мистецтва, які постають на фоні оновлення суспільства внаслідок процесів ускладнення його структури, розширення системи суспільних зв'язків, підсилення динаміки суспільного розвитку, поєднання інтеграційних і диференційних процесів, поліфункціоналізації компонентів суспільної організації тощо.

Методологічні орієнтири розвитку педагогічної системи висвітлено в працях багатьох українських і російських вчених (Є. Бережнова, І. Блауберг, Б. Гершунський, С. Гончаренко, М. Данілов, О. Дем'янчук, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кохановський, В. Краєвський, В. Кремень, С. Кузьміна, В. Лазарєв, В. Леднев, В. Лекторський, І. Лернер, М. Н. Ничкало, О. Новіков, О. Прікот, В. Рибалка, О. Рудницька, В. Садовський, Г. Селевко, М. Скаткін, В. Швирьов, Г. Щедровицький, Е. Юдін та ін.).

В. Краєвський, В. Сластьонін, О. Новіков та інші дослідники розуміють методологію у філософському, загальнонауковому, конкретнонауковому, технологічному рівнях. За думкою О. Новікова, методологія науки має чотири поверхи – філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий і технологічний (а саме – конкретні методики і техніки дослідження) [1, с. 15].

В. Краєвський також поділяє рівні методології наступним чином: перший (загально філософський) рівень – філософське знання представлено теорією пізнання про єдність теорії і практики [2, с. 75];

другий, (загальнонауковий) рівень методології представлено, за В. Краєвським, – загальнонауковою методологією, а саме: системним і діяльнісним підходами як найбільш вагомими методологічними орієнтирами сучасної педагогічної дійсності [2, с. 75]. Третій рівень методології, за В. Краєвським, представлено конкретно-науковою методологією, яка розуміється як сукупність методів, принципів дослідження і процедур, що використовуються у певній науковій дисципліні тощо [2, с. 17]. Четвертий рівень методології представляє методика і техніка дослідження [2, с. 17], тобто, на нашу думку, розуміння і тлумачення багаторівневості методологічної архітектури відбувається у певних понятійно-категоріальних фреймах, що сприяє адекватному вирішенню методологічних завдань певної галузі чи сфери наукового знання.

Філософський рівень виступає, за Е. Юдіним, як змістовна основа будь-якого методологічного знання, на якому першорядне значення має світоглядна інтерпретація результатів науки [3, с. 43–44]. Також, Е. Юдін стверджує, що філософсько-методологічні положення і принципи конкретизуються як на рівні загальнонаукових принципів і концепцій, так і на рівні спеціально-науковій методології [3, с. 44–45]. За Е. Юдіним, філософський рівень методології реально функціонує не у формі жорсткої системи певних норм і «рецептів» чи прийомів, а у якості передумов і орієнтирів пізнавальної діяльності, до яких особливо вагомим є залучення світоглядних основ мислення і філософської картини світу тощо [3, с. 40–41]. Така позиція дає нам можливість розглянути філософсько-аксиологічну основу і зміст підготовки фахівців мистецьких спеціальностей як основний онтологічний вимір означеного процесу.

У наукових доробках з актуальних проблем педагогічної дійсності вчені розглядають досліджувані феномени у контексті усіх рівнів методології, визначаючи низку питань, завдань і формулюючи наукові погляди відповідно до існуючих, підтверджених наукою і актуалізованих у даний час освітньо-парадигмальних установок, методологічних підходів, що репрезентують дієві орієнтири пошуку шляхів подолання протиріч, що виникли у певній зоні педагогічної дійсності.

Наприклад, Л. Панченко розглядає чотири рівні методологічного забезпечення дослідження проблеми розвитку інформаційно-освітнього середовища університету: філософський рівень, онтологічний рівень, гносеологічний рівень і праксеологічний рівень [4, с. 6–7]. За Л. Панченко, філософська методологія допомагає філософському баченню проблеми; на онтологічному рівні формується загальнонауковий зміст проблеми; методи пізнавальної і дослідницької діяльності визначаються на гносеологічному рівні; праксеологічний рівень вже виступає як плацдарм для реалізації практико орієнтованих моделей [4, с. 6–7].

Тож, метою цієї статті стає висвітлення філософського аспекту проблеми підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України.

Беручи за основу філософсько-аксіологічну орієнтацію процесу підготовки фахівців, ми зосередимо увагу на ціннісній складовій системи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей, яка є домінантною у вирішенні завдань нашого дослідження.

Перейдемо до викладу основного матеріалу статті. Філософське осмислення проблем методології освіти і педагогіки подається у багатьох працях сучасних філософів і педагогів (О. Бермус, В. Моїсеєв, О. Новіков, О. Ярська та ін.). Вихідні аспекти філософії, за О. Рудницькою, полягають у визначенні смислу педагогіки та її взаємозв'язків із іншими сферами діяльності людини [5]. Філософія мистецької освіти, за О. Рудницькою, є похідною від філософії освіти і філософії мистецтва (естетики). О. Рудницька унаочнює схемою взаємозв'язок філософії та її відгалужень – філософії мистецтва, філософії освіти, а також філософії мистецької освіти [5, с. 9] і виводить основні положення філософії мистецької освіти, до яких відносить наступне: філософія мистецької освіти – «наука про закономірності цілеспрямованого процесу та результату опанування художніх цінностей та пов'язаного з ним розвитку особистості засобами мистецтва освіти» [5, с. 9].

Філософський рівень методології у рамках нашого дослідження представляється нами як інваріант теоретико-філософських установок, як певний вихідний концентрат сутнісних ідей для проведення дослідницької діяльності. Філософське осмислення проблем підготовки фахівців мистецьких спеціальностей і вищої мистецької освіти передбачає узагальнення положень філософського, парадигмального і діалектичного підходів у контексті визначення ідей, закономірностей, концепцій нашого дослідження. Важливого значення набуває визначення теоретико-філософської бази дослідження – змісту категорій одиничного, часткового і загального відповідно процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей, визначення сутнісних і особливих ознак означеного процесу.

Відповідно до філософського рівня методології ми розглядаємо систему підготовки фахівців мистецьких спеціальностей як процес і результат, у основі якого міститься світоглядна основа мистецько-професійної і мистецько-педагогічної діяльності фахівця мистецької професії і відповідної спеціалізації. Філософський рівень дослідження передбачає розгляд системи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у онтологічному і аксіологічному вимірах, відповідно актуалізуючи засади онтологічного і аксіологічного підходів до вирішення завдань проблемного поля процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України.

Розглядаючи філософсько-методологічні аспекти нашого дослідження, ми зосередимося на основних онтологічних вимірах системи

підготовки фахівців мистецьких спеціальностей, які представляємо ціннісним, діяльнісним, особистісним та інтегративним вимірами складної системи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України.

Розглянемо ціннісний вимір системи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України. Цінність як основоположна категорія аксіології, уособлює прагнення людства до певної гармонії і порядку, тому система загальнолюдських, матеріально-духовних цінностей є найвищим орієнтиром розвитку сучасної цивілізації і культури. Система цінностей – це великий духовно-матеріальний об'єкт, що, згідно своєї потужності, утворює певне гравітаційне поле, завдяки дії якого сама система розширюється і поширює потужності свого впливу на людське суспільство.

Людина, згідно своїх іманентних задатків, здатностей, здібностей, нахилів, інтересів, потреб, рівня сформованих компонентів естетичної свідомості, тяжіє до того, до чого відчуває духовний резонанс, внутрішній настрій і потяг. Для будь-якої людини завжди відкриваються можливості особистісної реалізації шляхом утворення зв'язків з компонентами будь-якої системи і присвоєння цінностей певної культуротворчої системи. Тобто, для кожної людини знаходяться атракційні об'єкти, які приваблюють її, і, приймаючи цінності даних об'єктів, сама людина зростає внутрішньо і, завдяки взаємообміну духовними контентами, об'єкт як певна система теж зростає, примножує свою потужність і впливові можливості.

Ціннісна основа мистецької, мистецько-педагогічної діяльності є філософсько-аксіологічним підґрунтям підготовки фахівців мистецьких спеціальностей. Ціннісний вимір процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей передбачає розгляд філософсько-світоглядного, ціннісно-орієнтаційного, морально-етичного і особистісно-відповідального компонентів системи підготовки фахівців. Мистецтво, як складна система видів, форм, способів і технологій художньо-мистецької діяльності, базується на певних філософсько-світоглядних домінантах суспільства, тому єдина національно-світоглядна основа мистецтва і культури України, безперечно, повинна становити сутність процесу підготовки майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей. Освітній процес підготовки фахівців мистецьких спеціальностей повинен забезпечувати постійний зв'язок із практикою мистецтва на філософсько-світоглядній основі національної культури.

Особливого значення відносно філософсько-аксіологічної орієнтації процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей набуває категорія відповідальності, яка позиціонується як внутрішня мотивація поведінки людини, як регулятор взаємовідносин зі світом і соціумом і стає для фахівців мистецьких спеціальностей необхідною особистісною власти-

вістю. Суспільно значима необхідність особистісної відповідальності фахівця мистецького фаху і присутності у структурі особистості відповідального ставлення до життя і праці, актуалізує проблеми морально-етичного виховання майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей і формування системи ціннісних орієнтацій фахівців мистецьких спеціальностей, оскільки, враховуючи сучасні мистецькі реалії, у яких креативність як самоціль іноді затьмарює гуманістичну сутність і художньо-образну природу мистецтва, митці, працівники мистецтва, педагоги мистецьких дисциплін несуть велику відповідальність за виховання підростаючого покоління, за подальший розвиток культури і мистецтва. Гуманістична методологія сприяє визначенню ціннісних орієнтирів діяльності фахівців мистецьких спеціальностей, опануванню ціннісних змістів буття, винаходженню концепцій як системи поглядів на соціокультурну і педагогічну дійсність, шляхів і методів підготовки фахівців мистецьких спеціальностей. Тож ми розглядаємо ціннісний вимір підготовки фахівців мистецьких спеціальностей відповідно аксіологічного, гуманістичного, культурологічного, діалогічного, відповідальнісного підходів.

Діяльнісний вимір як сутність підготовки фахівців мистецьких спеціальностей містить професійно-діяльнісний, інтегративно-діяльнісний, комунікативний, культуро-відповідний, культуротворчий напрямки теоретико-практичної взаємодії особистості зі світом мистецтва, культури і суспільства. Виникає потреба дослідити означені напрямки діяльності відповідно діяльнісного і особистісно-діяльнісного та інших підходів. Діяльність як процесуальна категорія діалектики є об'єктом і центральною категорією діяльнісного підходу, який представлено на загальнонауковому рівні методології, тому, відповідно до філософського рівня методології, діяльність, представлени в онтологічному вимірі, ми розглядаємо як важливий компонент цілісної системи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей.

Особистісний вимір позиціонує найважливішу сутнісну ознаку процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей – відповідність природній, генетичній, психофізіологічній і віковій обумовленості розвитку особистісного потенціалу фахівця. Особистість як універсальна категорія філософії, психології, педагогіки та інших наук, уособлюється у нашому дослідженні у понятті «фахівець» і розкривається у професійному (професійно-мистецькому і мистецько-педагогічному) і життєвому контекстах відповідно до особистісно-орієнтованого, гуманістичного підходів тощо.

Інтегративний вимір уособлює фундаментальну ознаку сучасного стану і розвитку суспільно-економічного, соціокультурного, культурно-мистецького, освітнього процесів і процесу особистісного, акмеологічного

розвитку людини. Інтегративна основа мистецтва і мистецької діяльності визначається як сутнісна ознака процесу розвитку мистецтва і процесу підготовки фахівців мистецьких спеціальностей, оскільки ця ознака відбиває онтологічну основу зародження мистецтва, певний генетичний код єдності усіх явищ буття, що віддзеркалюються і творчо перетворюються у мистецтві різними формами і засобами, у процесі творчо-художнього перекладу із застосуванням різних мистецьких мов.

На кожному рівні інтеграційних зв'язків мистецтво і мистецька діяльність відбиває множинність одиничних, локалізованих у мистецькій практиці взаємозв'язків просторово-часового континууму, представлених як у традиційних жанрово-стильових утвореннях, так і у новітніх зразках художньо-мистецької творчості. Нам представляється доцільним позиціонувати інтеграцію як особливу ознаку процесу підготовки фахівців у контексті обраної особистістю спеціалізації. Відповідно до концептуальних основ міждисциплінарного підходу, систему професійної підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у вищих навчальних закладах України необхідно розглядати з позицій інтеграції як багаторівневої системи внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків і взаємодій компонентів цілісного навчально-виховного процесу і соціокультурного середовища на основі мистецько-практичної (художньо-творчої, професійно-виконавської, професійно-виконавчої, мистецько-педагогічної) діяльності.

Вивчення інтеграційного контексту епохи, суспільства, певної галузі чи процесу неможливе без міждисциплінарного підходу. О. Шептулін висловив думку, що «ніякої міждисциплінарної методології не існує» [6, с. 14], це все конкретно-наукові розвідки, а є частково наукова методологія [6, с. 14]. Але, розвиток суспільства та його глобалізаційні тенденції призвели до іншого розуміння методологічної проблематики. Тому, на нашу думку, теоретичне обґрунтування міждисциплінарної методологічної системи є цілком виправданим і криється у встановленні інтеграційних зв'язків між науковими галузями, які призводять до змін у складі, структурі і функціях системи, яка під організованим впливом педагогічного процесу повинна розвиватися і ефективно впливати на локальні процеси індивідуального розвитку суб'єктів освітнього процесу, у нашому випадку – фахівців мистецьких спеціальностей. У нашому дослідженні ми розглядаємо інтегративний вимір підготовки фахівців мистецьких спеціальностей відносно міждисциплінарного, синергетичного й інтегративного підходів.

Пропонований матеріал не вичерпує зміст визначених контекстів запропонованої проблематики і передбачає суттєвий розгляд методологічних питань відносно використання методологічних підходів щодо реалізації завдань підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України.

У якості висновків зазначимо, що ми розглядаємо філософський аспект підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України відповідно ціннісного, діяльнісного, особистісного та інтегративного вимірів означеного процесу, згідно з якими структуруємо цілісну архітектуру мистецько-педагогічної дійсності у взаємозв'язках із суспільно-культурними реаліями і художньо-мистецькою практикою у відповідних моделях теоретичного і нормативного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новиков А. М. *Методология* / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : СИНТЕГ, 2007. – 668 с.
2. Краевский В. В. *Методология педагогики : новый этап : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений* / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М. : Академия, 2008. – 400 с.
3. Юдин Э. *Системный подход и принцип деятельности : Методологические проблемы современной науки : монография* / сост. А. П. Огурцов, Б. Г. Юдин. – М. : Издательство «Наука», 1978. – 441 с.
4. Панченко Л. Ф. *Інформаційно-освітнє середовище сучасного університету : монографія* / Л. Ф. Панченко ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 280 с.
5. Рудницька О. П. *Педагогіка загальна та мистецька* / О. П. Рудницька. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2005. – 359 с.
6. Шептулин А. П. *Диалектический метод познания* / Александр Петрович Шептулин. – М. : Политиздат, 1983. – 320 с.